

Aki féltőn óvta a teremtett világ épségét és szépségét

Herczeg Ferenc parabolisztikus tárcaesszéjéről

Herczeg Ferenc: Fekete szüret a Badacsonyon*

Párhuzamos barázdákban egyformára vágott, türkizkékre permetezett szőlőtőkék futnak szét a láthatárig, a kicirkalmazott vidék csodálatosképpen mégis olyan regényes, mint a tájkép nagymama zenélőóráján. Aki most látja először a hegyet, az is gyermekkori hangulatokat talál itt, amelyek édes melanchóliával cirógatják a szívét. Ha én a szőlőkben járok, Himfy lantjának pengését hallok; ha föltekintek a gigantikus hegytetőre, Berzsenyi pátosza mennydörög a lelkembe.

A kihűlt vulkán fenséges és merész vonalaival úgy emelkedik az opál- és gyöngyagylószínekben remegő tó fölé, mint az erő és a szépség istenszobrának talpzata. A gazdagon tagolt lejtőkön szőlők, fölöttük sötét erdőkoszorú, a fák fölött titáni bazaltszlopok meredeznek ég felé.

Ez a legszebben fölépített hegy mindazok közül, amelyeket életemben láttam. Különb a palermói Monte Pellegrinónál, amelyről Goethe azt mondta: a világ legszebb hegyfoka. Goethe nem látta a Badacsonyt. Mostanában mind több külföldi fordul meg a Balatonon, egyszer talán eljön az az ember is, akinek még mi magyarok is el fogjuk hinni, hogy a Badacsony a természet szépségének egyik világcsodája.

*

Szüretelnek a Badacsonyon, de senkinek sem telik benne öröme, keserű lé folyik a borprésből. A halál árnyéka borul a verőfényes vidékre. Betege van minden háznak, beteg maga az öreg Badacsony. Reggeltől estig hallani lázas hörgését, kínos köhögését, sziklaarca napról-napra fakóbb és idegenebb lesz; ez már a facies hippocratica. A nagy Pán haldoklik!

* A szöveget az alábbi kiadás alapján (betűhíven) közöljük: HERCZEG Ferenc: *Harcok és harcok. Tanulmányok. H. F. válogatott munkáinak emlékkiadása* 19. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., Budapest, 1934. 179–184.

Beszéljünk magyarul: a hegy köhögése: robbantó töltények durrogása. Mert évek óta robbantják, darabolják, hordják a Badacsonyt. A haszonlesés rávetette magát, belevágta farkasfogait és ami szépséget nyert a Teremtőtől, azt cafatokban tépi le testéről.

Sziklaormának óriás oszlopai, amelyek aragnál drágább fejedelmi koronaként övezték homlokát, egymásután ledőlnek, a helyükön undok sebhelyek támadnak, százöles fekélyek, vigasztalan kőomlások.

Üzleti nyelven ezt úgy hívják: kitermelik a Badacsony bazaltját. A szőlőbirtokosok úgy szeretik a helyüket, mint családi pátriárkájukat, ők rémülettel és keserűséggel a szívükben tiltakoznak a szörnyű barbárság ellen. Évek óta kongatják a vészharangot, segítséget kérnek, fűhöz-fához kapkodnak, tanácskoznak, folyamodnak, könyörögnek, de a dinamit konokul és ádázul tovább durrog, a hegy képe napról-napra fogy és torzul: Istennél a kegyelem!

Mikor a részvénytársaság először vetette rá magát prédájára, azzal áltatták a badacsonyiakat, hogy a bányákat a hegy belsejébe fúrják, a Badacsony profilját azonban nem érintik. Mikor már szörnyű módon elrúttították, a háborgó lelkek csillapítására kijelöltek egy pontot, hogy azon túl már nem mennek. Most már régen túl vannak azon is, a dúlás vandál lendülettel folyik tovább és ha egy erős kéz le nem veri a közkereseti sakálhadat, a Badacsony testéről, akkor nem is fogják abbahagyni, míg az utolsó bazaltcafatot le nem rágták sziklacsontjairól. És majd marad a dalokban és mondákban gazdag öreg Badacsony király helyén egy undok kő-dög a parton.

És ha valaki kegyelmet kér a halálraítéltnek, akkor szembe találja magával a falvak lakóit, szegény, jó embereket, asszonyokat, gyerekeket, akik munkához és kenyérhez jutottak a bányákban. Lám, a tőke emberszerető: spódiummá őrli fel öregapa csontjait és megengedi, hogy az unokák napszámosmunkát végezzenek mellette.

*

Állítom: ilyen vandál módját a nyerészkedésnek, a nemzeti kincsnek egyesek javára való ilyen kíméletlen elpusztítását, semmiféle kultúrországban nem tűrnék meg. Próbálja meg valaki és csináljon kőbányát a rajnai Loreley-sziklából, vagy hordja le Capri-sziget hegyét, majd meg fogja tanulni, mi a különbség mások közt és miköztünk.

A magántulajdon, a szerzett jog szentségére hivatkoznak azok, akik a Badacsony testéből lakmároznak. Van azonban valami, ami szentebb a magántulajdonnál és minden szerzett jognál: a nemzeti érdek. Ha nemzeti érdekből kell védeni a történelmi műemléket saját birtokosának értelmetlenségé

vagy kapzsisága ellen, akkor hogyan szabad eltűrni, hogy megsemmisítsék az Úristen remekművét, amelynek szépsége közös tulajdona minden magyar embernek?

Tegyük fel, a székesfőváros egy nap bérbeadná a budai Halászbástya köveinek kitermelési jogát és a legtöbbet ígérő badacsonyi részvénytársaság, amelyet Esterházy herceg úr tekintélye támogat, kőbányát csinálna Schulek architektúrájából. Nos, ez semmivel sem vadabb gondolat, mint az, ami a Badacsonyon történik. Sőt egészen véve ártatlanabb dolog lenne, mert a Halászbástyát egy eljövendő tisztább kor a régi tervek szerint újból fölépíthetné, de a Badacsonyt senki, csak maga az Úristen tudná restaurálni, ha a kihűlt vulkánal megint tüzet hányatna.

Bizony mondom, a cég, amely a badacsonyi bányának a robbanószerkeket szállítja, büszke lehet patrónjainak pusztító erejére. Azok nemcsak a hegyet zúzzák darabokra, de éreztetik hatásukat az egész művelt emberiséggel, mert szegényebbé teszik a világ szépséginventáriumát, azonkívül sebet ejtenek minden egyes magyar ember jóhírén is, mert ország-világ szemében azt a látzatot keltik, hogy a mi fajtánk nem méltó ennek az istenáldotta országnak természeti kincseire.

De még valamit összeúznak a robbantó töltények: sokunknak azt az öröklött babonás hitét, hogy az arisztokratikus nagybirtok konzervatív érték és valamiféle hivatást teljesít a nemzet szolgálatában. A Badacsony homlokán ékte-lenkedő sebhelyek nyilvánvalóvá teszik, hogy a nagybirtok üzleti morálja *egy* a banktőkéével: mind a kettő a kémiai sav vakságával és mohóságával kezdi ki és rájja szét azt, ami a közelébe jut. Sőt mégcsak nem is konzervatív, hanem ebben az esetben a konzervatív nemzeti gondolat tagadása.

(Budapesti Hírlap, 1929. október 13.)

Az 1925-ben irodalmi Nobel-díjra jelölt *Az élet kapuja* című regény szerzőjének két könyvét – *Arcképek; Harcok és harcosok* – együttesen elemzi Márai Sándor a 80 éves írófejedelem köszöntésére kiadott kötetben.¹ Mindenekelőtt meghatározza műfajukat: Herczeg Ferenc e két munkája „*Tanulmányok*” cím alatt foglalja össze mindazt, ami nagy életművében az »essay« címszó megjelölésének keretébe illik”. (Márai 2013, 153–54)

¹ A Márai-esszé *Herczeg Ferenc tanulmányai* címmel jelent meg. In: Herczeg Ferenc [Emlékkönyv 80. születésnapja alkalmából]. Szerk.: Kornis Gyula. Bp. Új Idők, [1943.]

Márai a Herczeg-féle tanulmány jellemzőit az újságműfajok korrelációjába állítva, találóan definiál: átmeneti műfaj ez „a nemes értelmű újságírás és a történetírás között”; Herczeg „a közíró, a kortársi szemlélet és érzékelés bensőségevel tud közelíteni a tüneményekhez, de tollát mindig az író mérlegelő szándéka vezeti”. S a pillanatot megszólító újságíróval szemben „az író az idő mélyebb térfogataiba építi bele mondanivalóját”; a tanulmányt készítő író „érzékelése hevesebb, bensőségebb, mint a tudósé”. (Uo., 154)

Szakralitás és profanitás

Mérenői szerzői pontosságra s tudatosságra vall, hogy a *Fekete szüret a Badacsonyon*² című publicisztikát, amelyet a *Budapesti Hírlap* állandó tárcaírója eredetileg e sajtóorgánumban 1929. október 13-i számában adott közre, a *Harcok és harcok* kötetének homlokán szereplővel azonos nevű ciklusába sorolta. Áll erre az írásra is Márainak a Herczeg-esszéet összegző jellemzése: „harcias műfaj”; „dicsérni vagy védeni mindig annyi is, mint valaki vagy valakik ellen állást foglalni

² Az író emlékezései *Hűvösvölgy* c. kötet XII. fejezetében idézi fel az esszé születésének hátterét: „Huszonkilenc őszén szőlőt szereztem a Balaton mellett. [...] Csathó Kálmánnal és a feleségével lementünk körülnézni, melyik volna a megvenni való szőlő. A badacsonyi vármegyei úton, Lábdíhegyen, pontosan a Szent Ignác-kápolna kapuja előtt, gumidefektünk lett. Miközben a sofőr fölszerelte a pótkereket, mi leszálltunk és a tájképet néztük. Azt hiszem, itt van a Balatonvidék legregényesebb pontja. Szent Ignác mögött zöld szőlőtökesorok kapaszkodnak fel a meredek lejtőn, fel egészen az óriás bazaltszlopokig, melyek a hegy homlokát koronázzák, és itt még – hála Istennek! – sértetlenek. [...] A »birtokom« a vármegyei úttól leszalad a szigligeti gróf rétvéig[...].[...] A birtokocská egy stílizált parasztgazdaság képét viselte. [...] Alighogy híre ment a szőlővásárlásomnak, két idevaló ősbirtokos megkért, »tegyek valamit« a képtelen barbárság ellen, mely oly kíméletlenül pusztítja a hegyet. A Freund Salamon cég óriás sebhelyeket robbantott máris a Badacsony bazaltábrázatán. Ezeket a förtelmes forradásokat kilométeres távolságból már felháborodva és elszomorodva látja az utas. Tudni való, hogy bazaltkő mérhetetlen tömegben van a Balatonvidéken, Magyarország legszebb formájú, a költészet aranyrepkényétől körülölelt hegyét azért kell pusztítani, mert lejtőjéről egyenesen a vasúti kocsikba lehet gurítani a törmelékét, ami métermázsánként valami haszontöbbletet jelent. [...] Megnyergeltem tehát Rocinantémat, és fölvettem a harcot a Badacsony-hegy szépségének, illetőleg a nemzet jó hírének megvédéséért. Mivel nagyon feldühített a badacsonyi botrány, vitriolba mártott tollal írtam róla a *Budapesti Hírlap*ba. (Herczeg 1993, 155–160) Az írás – a korabeli kutatót idézve – „gyönyörű szavakkal indokolta meg [...] annak a szükségét, hogy a Balaton e gyönyögét a törvényhozás védelmezze meg a további rombolások elől”. (Kaán 1931, 65)

valaki *mellett*". (Márai 2013, 155) Ezekben az „éles és pontos tollrajzokban” (Uo., 158) „a személyes kiállítás és helytállás tiszta és erős pillantásával néz [...] farkasszemet kora jelenségeivel”. (Uo., 159–160)

Mert mi is a lényege e hetvenöt esztendő, ám – többek között parabolisztikussága okán – aktuális üzenetű, megrendítően szép gondolati publicisztikának? Az ember kíméletlen beavatkozása a teremtett világ egy nagy csodájának, a Badacsonynak – az egyik legszebb magyar hegynek a „szépségét meggyalázza”. Mondhatjuk: „szegényül (szégyenül) szépsége” – kifejezhetjük a lényeget így is, kölcsönvéve (s harmadik személybe áttéve) az *Ómagyar Mária-siralom* szép metaforáját. Az ismeretlen szerző a meggyalázott Jézusra értette ezt, itt – Herczeg kifejező szavával – „az Úristen remekműve”, a Badacsony robbantásokkal pusztított „testére” vonatkoztatjuk. Tekintve, ez az esszé is olvasható – lírai prózában írott – *siralom*ként, a siratóének poétikus, a keresztény irodalmiság jegyeivel ékes rokonaként. A nemzeti közösséget sújtó értékrombolás okozta keserűséget kifejező irodalmi műként. E jelleget erősíti a cím jelzője, a *fekete*. A legszomorúbb: „a történelmi műemléket saját birtokosának értelmetlensége vagy kapzsisága ellen” kell megvédeni. Mert „önfia vágta sebé”!³ E gyalázat reflexiójaként a teremtett világ épségének és szépségének⁴ féltő óvója nagy nemzeti értékünk pusztításáról a *jeremiád* panaszával szól, a tüneményt a siralom fájdalmas szeretetével védi, *értelmi s érzelmi* érvek egész arzenálját vetve be a – „minden szerzett jognál szentebb” – „nemzeti érdek” e csorbítása ellen. Harcos kritikával, a *lírai esszépróza* kifejezőeszköz-tárából bőven merítve lép fel a pusztítókkal szemben, a toll erejével sürgetve a rombolás beszüntetését,⁵ a gyalázat

³ Citátum Kisfaludy Károly *Mohács* című elégiájából.

⁴ Németh László a Balaton *szépségeit* elemző prózairóként említette, mint ebben Eötvös Károly társát. (Németh L. 2001, I., 436) Életrajzírója, Surányi Miklós idézi a *szépségszületés* egy hangulatos mozzanatát, a Balatoni rege színdarab létrejöttét: „A szerző – mint ahogy később elmesélte – szüreti mulatságon volt a Badacsonyon. »Tündöklő enyhe őszi volt és ott a tó partján, egy valószínűtlen és szívfájdítóan szép holdvilágos estén fogamzott meg a darab ötlete. A darab tulajdonképpeni hősei: az édes és mohó őszi verőfény, a berkek fölött ülő, harmonikus csend, a haldokló erdő színpompája, a hullámok szeszélyes játéka, az erjedő must izgató szaga«. (Surányi 1934, 55) 1929. december 13-án „a parlament felsőházának ülésén felszólalt a Balaton természeti szépségeinek védelméről szóló törvényjavaslat vitájában, cikkeivel rendszeresen propagálta a Balaton és környéke természeti értékeit”. (Ludwig-Tóth 2013, 16)

⁵ Az akadémikus természetvédő kortárs frissen reagált Herczeg e tevékenységére: „A természeti kincsek megoltalmazásának érdekében újabban a szaklapok és a napilapok is mind többet foglalkoznak a természetvédelem kérdésével. Dúlóre azonban a természet védelmére és a

leomosását. A szöveg *szakrális* aurájába, szent hangulati terébe beleérezzük az érték megmaradásáért való *imát, fohászt* is!

Parabolisztikus esszé ez; a rendszerint fiktív történetre építő példázat erejét, riporter módjára, a *valóságos események* evokatív erejű, érzékletes élménydokumentációjával éri el; a művészi kifejezőerő révén az értékrombolás itt *minden érték tragikus pusztításának parabolájává* válik. A „verőfényes vidék” csodáival feleselő, nyomasztó *fekete* jelzőjével a címében a barbarizmus, a műveletlenség, a szellemi, lelki züllés felé vezető lejtő reális veszélyére figyelmeztet. Bánkodik a szépség világába tolakodó csúfságon, torzságon, a szakralitást fenyegető pusztító profanitás rémes tetteit fájlalja messzehangzó *jajszava*. Ezzel párhuzamosan a Badacsony-hegyet óvó erős szándék kifejezésre juttatása *minden teremtettt érték féltő védelmének* példázatává egyetemesül itt. *Parabolája* az értékmentés örök értelmének, jelentős – konkrét, elvont, egyetemes – értékek tragikus pusztulástól való megóvása „szent akaratának”.

természeti emlékek fenntartására és megoltalmazására irányuló törekvések ügyének országos rendezését [...] Herczeg Ferenc erélyes fellépése vezette.” S 1929 őszén „kiváló írónk, a maga nagy tekintélyének egész súlyával, lapjában hatalmas akciót indított a badacsonyi kőbányászás megakadályozására”. (Kaán 1931, 45) Az író emlékezése szerint: „1929-ben végre sikerült a badacsonyi kérdésben »országos határozatot« kieszközölnünk! A törvényhozás megmozdult, és Östör József barátom nyolcvanhét országgyűlési képviselő aláírásával javaslatot terjesztett a Ház elé, amely szerint: »A Képviselőház fölkéri és utasítja a kormányt, hogy három hónapon belül terjesszen törvényjavaslatot a törvényhozás elé a Balaton természeti szépségeinek, különösen a kibányászással eléktelenített és csúffá tett Badacsony és más hasonló szépségű hegyeknek hatásos megvédése és a további pusztítások megakadályozása tárgyában.« A képviselőház egyhangúan elfogadta az indítványt, ugyancsak egyhangúan a felsőház is, ahol én voltam az előadó. Az indítványból »országos határozat« lett. [...] Mindenütt másutt a világon a törvényhozás két házának egyhangú állásfoglalásával végleg el lett volna intézve az ügy; nem úgy Magyarországon [...]. Én időközben az egymást felváltó miniszterek és államtitkárok közül többet is igyekeztem megnyerni ügyünknek; el kell ismernem, mindegyik harciasan nekigyürkőzött, hogy majd ő megmutatja! – de azt is meg kell állapítanom, hogy egyik sem tett semmit. [...] A hegyet tehát tovább bontják, és lehet, hogy unokáinknak már csak egy, a sakálok által lerágott bazalt-dög fogja hirdetni, hogy itt emelkedett egykor a költők által megénekelt Badacsony hegye! Meg lehet menteni ezt az országot?” (Herczeg 1993, 160–161) Az író „1929 őszén a veszélyeztetett Badacsonyt is érintő erdőtörvény tárgyában közölt nyílt levelei – amelyeket a Budapesti Hírlap közölt – a hivatalos magyar természetvédelem korai dokumentumainak is tekinthetők”. (Ludwig-Tóth 2013, 16)

A szöveg összetettségének tanújele, hogy – a Máraitól soroltak mellett – igaz rá az *egy lényeges gondolat körüljárásának* esszéjegye⁶ és az *értekező líra*⁷ meghatározás is.

Milyen argumentumokat állít csatasorba a világhíres természeti fenomén, a nagybetűs Érték védelmében? Mindenekelőtt *meghatározásból eredő*, azaz *definiáció-érveket*. Szakrális értékeket sorjázta: a Badacsony „az erő és a szépség istenszobrának talapzata”; „az Úristen remekműve”; a hegy: „a nagy Pán”.⁸ A szakralitást más jelentés- és szókészletbeli elemek is jelzik: *Istennél a kegyelem!*; csak az *Úristen* tudná restaurálni; *istenáldotta ország*; a jog *szentsége*; a nemzeti érdek *szentebb* a magántulajdonnál.

E magyar hegy természeti nagyságát, egyben eszmei értékét mítoszi jelzős szerkezetek (*fenséges* vonalai; *gigantikus* hegytető; *titáni* bazaltoszlopok) érzékeltek. S *hasonlító* bizonyítékokat hoz a magassággal rokon, azonos ismérvre: a Badacsony „király helye”; „sziklaormának óriás oszlopai [...] fejedelmi koronaként övezték homlokát”. *Tényérvet* mond a hely szellemi, művészeti értékére: a Badacsony „dalokban és mondákban gazdag”. E hegyen a szférák zenéjére, a poézisra fogékony ember „Himfy lantjának pengését” hallja, s „Bersenyi pátosza mennydörög”⁹ a lelkébe. E csúcs pusztai természeti szépsége is jelentős – nemzeti – érték. Az ezen a vidéken száz évvel e narráció ideje előtt alkotott nagy költőkre utalás, a táj minőségi literatúrával való összefonódásának érve is bizonyosság arra: a Badacsony szellemi kincs is.

S e nyitányban harmadikként – e hely irodalmi erényeit tanúsító *tekintélyérvek* betetőzéseként – feltűnik Goethe, az örök szépségek láttatója és látója,¹⁰ ámulója, kifejezője. Az ő szépségésményét is felülmúló szépség apoteózisát hirdeti a poétai felsőfok kiteljesítése: a Badacsony „különb a palermói Monte

⁶ Rákosi Jenő értekező munkáiról szólva definiálja így az esszét Németh G. Béla: „Egy gondolatot járt körül. Majd közeli, majd távoli elágazásait bontogatta, de mindenünnen visszajutott hozzá. S a gondolat lényeges gondolat volt.” (Németh G. 1970, 523)

⁷ Szilágyi Júlia találóan tömör definíciója. (Szilágyi 2003, 24)

⁸ Görög isten, az erdei tisztások és hegyi legelők védő szelleme, a természet megszemélyesítőjének is tekintik.

⁹ Utalás két pannóniai poéta műveire: Bersenyi Dánielnek, a „niklai remetének” a magyarság sorsáért aggódó ódáira és – a Himfy írói álnevű – Kisfaludy Sándor Szegedy Rózához e tájon írott szerelmi költeményeire.

¹⁰ Thomas Mann *Lotte Weimarban* c. regényének 7. fejezetében esik szó Goethe hősének „örök szépséget látott” szeméről (Th. Mann 1970, 314–315.)

Pellegrinónál, amelyről Goethe azt mondta: a világ legszebb hegyfoka. Goethe nem látta a Badacsonyt”.¹¹

Hangsúlyozza a fenomént, a szépség többszöri ismétlésével: a Badacsony az erő és a szépség istenszobrának talapzata; a természet szépségének egyik világcsodája; szépséget nyert a Teremtőtől; „szépsége közös tulajdona minden magyar embernek; nélküle szegényebb a világ szépséginventárium. Az isteni teremtés idézett nagyságával kiáltó ellentétbe állítja az emberi beavatkozás naturalisztikus, deszakralizáló profanitását, pusztító tetszórát, a tárca idődimenzióit a pusztítás és a védelem tekintetében is tágítva, nyomatékosító felsorolással élve: „évek óta robbantják, darabolják, hordják” – „évek óta kongatják a vészharangot”.

Szellemes kettősség a szőlőtőke és a banktőke szembeállítására; az oltalom alatt álló hegynek és tönkretévőinek megnevezése mellett *allegóriát* vezet végig a szövegen: érző óriás élőlényé növeli a hegyet, állatias ösztönűvé, sőt savérzéketlenségűvé csekélyíti robbantótöltényekkel felfegyverkezett pusztítóit. S ezt érzékletessé tevő metaforasort alkot. A dinamittal sebzett Badacsony: *beteg* minden háznak, *halálraitelt*; testén *sebhelyek, fekélyek*; a *haszonlesés rávetette magát, belevágta farkasfogait*, a *szépséget cafatokban tépi le testéről* (ez utóbbi három: szinesztéziás metafora); a *sakálhad rágja*.

Idill és veszélyeztetett idill

E kompozíciót vizsgálva is kitetszik: írója „ritka arányérzékű, formabiztonságú s rendezőkészségű megfigyelő” (Németh G. 1985, 184). A nyitány, a „párhuzamos barázdákban egyformára vágott” szőlőtőkék mértani szépsége, a „zavartalan nyugalom és mozdulatlan béke” aranykori világa: idill, ami „nem ismer hiányt”, ami „teljesen tökéletesen befejezett, hiánytalan” (Hamvas é. n. [1], 200–201). Igen, tudván tudjuk: „a borvidékek mindig idillikusak”... (Hamvas é. n. [2], II. 238) E táj a mindig ugyanolyan szőlőtőkék szokott arcát mutatja, „csodálatosképpen mégis olyan regényes, mint a tájkép nagymama zenélőóráján”, megunhatatlanul kies. A kitágított idődimenzió révén örökszépnek hat ez a környezet, mint kedvenc, fülünkben élethosszig meg-megcsendülő zenéink – az ősök ideje óta s a jelenbe átnyúlóan idilli múlt bájos szépségét a hajdani szép

¹¹ „Herczeg Ferenc közismeretűen sokat utazott” – jegyzi meg a korabeli tudós is. (Kaán 1931, 66) S tanúsítják ezt az író emlékezései, a *Szelek szárnyán* (1905) c. útleírása és más munkái.

időmérő is jelzi, miniatűr tollrajzzal utalva a régi idők zavartalan, tiszta, időtlennek tetsző idilljére, a „gyermekkori hangulatok”-ra, amelyek a szívet „édes melanchóliával cirógatják”.

A beszélő tehát „a vandál kőbányászás ellen írva, bevezetőül megkapóan festi le a Badacsony képét”. (Kaán 1931, 65) Igen, mert a vége felől tekintve tudjuk, mi *ellen* kiált a szöveg. Újraolvastva, a zavartalan idill hangulatos, pontos leírásában is vibrálni érzünk némi feszültséget: a *regényes* jelző az ’eseménydús, kalandos’ jelentését is előhívja; a nyitó egység végén kétellyel elegy a remény („egyszer *talán* eljön [...], akinek még mi magyarok is *el fogjuk hinni*”).

A 2. retorikai egység tudatosítja: veszélyeztetett idill a hegyé: a borprésből „*készerű lé*” folyik, mert „*a halál árnyéka*” borul a tájra. Az egész közösséget érinti a fenyegetettség, mindenki egyként érzi a bajt. Ellentét nyomatékositja a felhős állapotot: „szüretelnek [...], *de* senkinek sem telik benne öröme”. Mert – antropomorf képpel – „*betege van minden háznak*”. A beteg: a Badacsony. Az első olvasás közben, a sejtelmes cím, az idillikus bevezető alapján még rejtélyes a kór miertje. A betegséget nyomatékositó fokozás festi: *undok sebhelyek, százöles fekélyek, vigasztalan kőomlások*. Az újabb ellentét leleplezi a vész okát: „*könyörögnek, de a dinamit [...]* tovább durrog”. Lelki szemeink előtt Kölcsey Himnuszának ellentétező képe jelenik meg: ami idill volt a múltban („vár állott”; „kedv s öröm röpkedtek”), arra a végső pusztulás tragédiájának fekete árnya vetül a jelenben („most kőhalom” – „halálhörgés, siralom zajlik már helyettek”).

Az egészségzáró bekezdés már átvezet a 3. részbe: „*ha valaki kegyelmet kér a halálraítéltnek [ti. a Badacsony-hegynek], akkor szembe találja magát a falvak lakóit, szegény, jó embereket, asszonyokat, gyerekeket, akik munkához és kenyérhez jutottak a bányákban. Lám, a tőke emberszerető: spódiummá őrlí fel öregapa csontjait és megengedi, hogy az unokák napszámosmunkát végezzenek mellette.*”¹² A nyitányban festett isteni szépség világába tehát betört a mammoné.

¹² Herczeg „tudta, hogy a badacsonyi falvak népének megélhetést jelent a kőbányászat, mégis az elsők közt hívta fel a figyelmet a vulkáni hegy páratlan szépségű bazaltképződményeinek geológiai és kulturális értékeire, sürgette a kitermelés leállítását. »A képviselőházi vita alkalmával sokat emlegették a magántulajdon szentségét« – nyilatkozta a törvényjavaslat kapcsán. »A magántulajdont tisztelni kell, de csak akkor, ha tiszteletre méltó az eredete, és tiszteletre méltó a munka, amit végez. Olyan vagyont, amely uzsorából, árva kifizetéséből, vesztegetésből ered, nem tiszteltek. És olyan ipari tőkét sem, amely olyan ipart csinál, hogy országutat kavicsol világraszóló természeti szépségek törmelékéből. Ha a tőke ilyen cinikusan szembehelyezkedik a nemzeti kegyelettel, az nem üzlet, hanem a kapitalizmus kilengése, ami magának a kapitalista rendnek árt a legtöbbet«”. (Ludwig-Tóth 2013, 16) Az esszé szakaszzáró bekezdése is tanúsítja: az író tisztán látta a probléma összetettségét.

A záró egységet találó, szarkasztikus kommentárelem nyitja: a súlyos kórt „üzleti nyelven [...] úgy hívják: kitermelik a Badacsonyi bazaltját”. A fegyelmezett író szokatlan felindulással okol tovább: „a nemzeti kincsnek egyesek javára való ilyen kíméletlen elpusztítását *semmiféle kultúrorszáiban nem tűrnék meg*”. Az általánosítás sarkigazságának argumentuma, egyben az *összeférhetetlenség* érve ez: nem kultúrország, ahol ilyet tesznek! Az ellentéteket (idilli múlt ↔ pusztító jelen; kultúrországok ↔ mi) a vérszestő fantázia szülte *kényszerítő argumentum* (feltevésérve) mélyíti: „*valaki [...] csináljon kőbányát a rajnai Loreley-sziklából, vagy horázza le Capri-sziget hegyét, majd meg fogja tanulni, mi a különbség mások közt és miközöttünk.*” A bírálat kiteljesítéseképp jön egy hazai vizekre visszavezető *kényszerítő* érv (feltevésindok), mondván: a badacsonyi pusztításnál nem vadabb az a képtelen feltevés, hogy „a legtöbbet ígérő” részvénytársaság „*kőbányát csinálna Schulek architektúrájából*”: a Halászbástyából. S folytatja a valószínűsége apelláló, *feltevéssel való kényszerítő* érveléssel, egyben *magyarázó-összehasonlító* argumentációval, *ellentét-kiemeléssel*: „*Sőt [...] ártatlanabb dolog lenne, mert a Halászbástyát egy eljövendő tisztább kor [...] újból fölépíthetné, de a Badacsonyt [...] csak maga az Úristen tudná restaurálni.*”

Konkrét értékkel, a *Felelősséggel* érvelés közvetetten végigvonul a 2. és a záró egységen. A tragédia *valószínűségének* hangsúlyozásával, retorikai értelemben a *feltevés* indokával, nyomatékos *kényszerítő* érveléssel ébreszti a felelősségérzést. A teljes pusztulás e víziója Ady *Üdvözlés a győzőnek* című verséhez hasonló lélektanilag fogadású: „a veszélylátó képzelet” túlzással tudatosítja „a probléma komolyságát”, tragédiát vázol fel „a katarzis kedvéért”. (Király 1982. I. 356) Reális rémképet vetít előre, erős érveként az írás centrumába helyezve azt: a pusztítás nyomán, a fenséges sziklaorom helyén „*majd marad [...] egy undok kő-dög a parton.*” Újabb szakrális motívum, az „erős kéz” bukkan fel; az esszé olvasható úgy is, mint ima, fohász „*egy erős kézéért*”. Isteni kézéért, Isten kezéért, segítségéért.

Elmélkedő, szakrális-vallásos és hazafias érzelmű írás ez. *Jeremiádszerű*: a közösség nevében is panasolja egy nagy nemzeti értékveszedelmét, pusztulását, a szöveg fohász-tanújeleivel (*vészharang, könyörgés*): „*A szőlőbirtokosok [...] rémülettel és keserűséggel a szívükben tiltakoznak a szörnyű barbárság ellen [...], kongatják a vészharangot [...], könyörögnek.*” S akikben a beszélő valaha hihetett, pusztítókká váltak: a szótakarékos fegyelem gátját a záró bekezdésben áttöri a

Fellépése nem a kenyérkeresők érdekét sértette, hanem a közös kincset, a nemzeti érdeket védte; a tőkén ironizálva utal itt egyben arra is, hogy az mekkora árat fizetett kenyérükért a „szegény, jó emberek”-kel.

keserű csalódás fakasztotta indulat. Ez az összegző, tanulságlevonó klauzula is cáfolja ama tévhitet, hogy Herczegé az arisztokrata, illetve az „úri középosztály” szemszöge lett volna. Világlátása fölötté áll e nézőpontnak: a nemzeti közösség minden értéktisztelője és -védője nevében (is) szól. A rá jellemző humánummal. Márai is az idős íróárs e tulajdonságát: emberiségét hangsúlyozza – a magyarság iránti hűsége mellett –, személyes találkozás emlékét idézve. (Márai 2009, 197) Ez az irgalmasság az oka, hogy – a zárásban foglalt csalódottság ellenpontjaként, minden romboló robbantásnak véget vető – béke reménye hatja át ezt az írást. Annak hite, hogy visszatér a teremtett világ mélyeséges tiszteletben tartásának aranykora, „a Messiás békét hoz a Földre” állapota, midőn: „Nem árt és nem pusztít szent hegyemen senki, betölti a földet az Úr ismerete, ahogyan a tengert víz borítja”. (Ézsaiás könyve 11, 9)

Együttérzés és több műfajúság

Nemzeti kincsünk féltő óvását az író humánuma, a teremtett világ s lényei iránti áhítatos szeretete¹³ vezérli. Fontos tárcajeggyel: együttérzéssel, s ezt a Vörösmarty, Arany János, Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Ady, Krúdy, Móricz, Móra, Szabó Dezső, Kosztolányi, Kodolányi, Sőtér, Szabó Lőrinc, Wass Albert és mások műveiben olvasható mélységben énekelve meg. Nemcsak esszé tehát: tárca is ez. Jó tárca írásához nélkülözhetetlen „a hatások, finomságok mérlegetése, drámai érzék és lélektani tapintat”, s mindenképp „magának az életnek fölényes ismerete”. (Sőtér 1979, 592) Szabó Lőrinc is aláhúzza Herczeg „ropogant életismeretét”, (Szabó L. 2013, 711) s ékes jele e tárca is: a többi sorolt érényt ugyancsak birtokolta.

A képszerűség eszközeivel telített, emelkedettet s köznapit egy képbe rántó színesztéziával (*türkizkékre permetezett*), egyedi jelzős szerkezettel (*kicirkalmazott vidék*), megszemélyesítéssel (*szőlőtőkék futnak*), a teremtett és az ember alkotta világot, a látványt és a hangot, hangulatos természetet és zenét egybeölelő hasonlaltal (*regényes, mint a tájkép a zenélőórán*) ékes, figyelemébresztő nyitás ez – a tárcakompozíció sajátossága. Mint a meglepő szövegvég is (Szabó K. 2011): idéztük a keserű csattanót.

¹³„[...] a nagy emberi színpad tragikus és tragikomikus hőseinek szerény és hűséges statisztái, az emberek mellett szolgáló állatok: minden és mindenki megragadja a tanulmányíró Herczeg figyelmét”. (Márai 2013, 158)

A kötetlenség mellett a *könnyedség* a fő tárcaerény a szépíró-irodalomtudós szerint. (Sóter 1979, 591) Herczeg elbeszéléseiről szólva Szabó Lőrinc kiemeli: „van bennük valami férfias energia és elegancia, amely az író egész egyéniségéből sugárzik, s mind ritkább jelenség irodalmunkban”. (Szabó L. 2013, 711) Várkonyi Nándor szerint „csiszolt, elegáns nyelv” az övé. (Várkonyi 1942, 78) A mai kritikus úgy véli, „kevés íróban található meg annyi magabiztosság és fegyelem, pontosság és elegancia, mint ezekben az ezüstkori regényekben” [Az arany hegedű vagy az Északi fény címűekben]. (Paál 2014) Herczeg egész művészetére igaz: *könnyed eleganciával* görget mázsás súlyú témákat. Ebben az esszéjében is.

Tárcajegy a befogadó aktivitására építés: ez az írás is – részletezés helyett – gondolkozik a tárgyról (Ady 1990, 13); író és olvasó „együtt beszélnek meg valamit, feldühödnek vagy elandalodnak valamin”. (Márai 1991, 297) Itt együtt élvezhetjük a szerzővel az idilli szépséget, s együtt éljük át a pusztítás szörnyűségeit: a hegy fájdalom – a mi közös kínunk is... Nyelvi eszközök is érzékeltek e virtuális dialógust: „Beszéljünk magyarul”; „Állítom”; „Próbálja meg valaki...”, „Tegyük fel”; „Bizony mondom”; „sokunknak [...] hitét”.

A tipográfiai értelemben is tagolt szöveg ugyancsak tárcaevonás: három – csillaggal elválasztott – retorikai egység követi egymást: az idill, a pusztulás-víziót vázoló veszélyeztetett idill és a keserű csalódásból következő, ostorozó kritikai kommentár.

A *vezércikk*ek harcossága, meggyőző ereje is jellemzi ezt a *kritikai tárcaesszét*. S noha formailag csak két, érzelemkifejező funkciójú felkiáltójel helyezkedik el a szövegben (*A nagy pán haldoklik!; Istennél a kegyelem!*), telítve van az időszerű, közérdekű kérdéseket mintegy vitázva taglaló, valamely, napi érdekűségeen túlnövő ügy fontosságáról, igazáról a közt meggyőzni kívánó, egyben negatív(nak tartott) jelenségek ellen tüntető-hangoló *röpirat* felhívó erejével. A szöveg így hatalmas felkiáltójel, *expresszív jajkiáltás* is.

Szarkasztikus *iróniával* – egyben *kényszerítő* érvvel – él: „a cég [...] büszke lehet patrónjainak pusztító erejére”; „a tőke emberszerető: spódiummá örli fel öreg-apa csontjait...” Szatirikus, magatartást indulattal, ostorozóan gúnyos a hangja: „szegényebbé teszik...”; „sebet ejtenek...” „üzleti morálja a [...] sav vakságával és mohóságával [...] rágja szét...”. Emberi cselekedeteket kicsinyít – mert azok állatias, alantas ösztönűek! –: pamfletjegyet sző a szövegbe: *a haszonlesés belevágta farkasfogait; a közkereseti sakálhad lerágja az utolsó bazaltcafatot is a hegy sziklacsontjairól*.

Herczeg tudniillik, amennyire szerette az állatokat,¹⁴ annyira megvetette az emberben dúló aljas ösztönöket. A vadság citált képeivel nem az állatokat sérti, hanem a barbár, értelem híján levő ösztönökre utal; a hegy rombolása elleni *érzelmi* érvvel azt hangsúlyozza, hogy az értelem nélküli pusztítás a szépséget is negligálja. S talán még e vad ösztönnél is pusztítóbb az érzéketlen elemek elszabadulása az emberben. Megsemmisítő gúnyú metaforával: „*morálja [...] a kémiai sav vaksága [...] és mohósága [...]*”. Herczeg épp az ember iránti, mindenekfölött való szeretete miatt ostorozza az alávaló cselekedeteket. Ő is az emberért haragudott.¹⁵ Ez vezérli abban is, hogy emberarcúvá személyesíti az életelent, kedves Badacsonyat, emberideál lelkét lehel belé, sőt szakralizálja.

A vitriolos ironia ellenpontja az 1. – s részben a 2. – egység emelkedett hangja. Az iróniát és a pátoszt az író tárgyilagos eleganciája harmonizálja.

Az egyetlen, formailag is kérdő mondat felhívó értelmű *maxima*, erkölcsi igazság: „... *hogyan szabad eltérni, hogy megsemmisítsék az Úristen remekművét, amelynek szépsége közös tulajdona minden magyar embernek?*” Meggyőző argumentum ez, fellebbezés a nemzeti Sorshoz, a magyarok Istenéhez. S tekinthető a Mindenség faggatásának, minden értékrombolás ellen szóló gondolatfutamnak. A kozmikus humánus jelének. S kihangzik belőle az ima a Teremtőhöz.

Összegezve: az „okosan megfigyelő”, „fogékony látó” (Németh G. 1993, 14) tollából szellemes, meggyőző argumentációjú – emóció s a ráció együttes hatásával élő, *érzelmi és értelmi* érvelést harmonizáló –, tanulságokat is levonó esszé született. Leírást, állapotrajzot is magában foglal ez az érvelő típusú szöveg. S több műfajú: *tollrajz-, maxima- és röpiratelemet, sirató-, jeremiádvonást, illetve szatíra- és pamfletjegyet* is tartalmazó, a *vezércikk* harcosságával írt, a *cikk* – a lényeges kérdésről-ügyről való, gazdagon dokumentált véleménynyilvánítás – sajátságát is hordozó, egyben napi konkrét eseményekre *reflektáló, riportszerűen* élménydokumentatív, *kritikai* élű *tárcaesszé (tárkatanulmány)*, melyet áthat az *ima* szakrális hangja.

¹⁴ Az állatokról szóló esszéket – Szent Ferenc-i szeretettel – *Kiskorú testvéreim* címmel rendezte ciklusba; a *Harcok és harcosok* kötetnek a Badacsony-esszét közvetlenül követő része ez. Állat-szeretetét Fekete István hangulatos írásban, egész esszében jellemzi (Fekete I. 1943, 241–52), s tömör érzékletességgel utal az író e kedves tulajdonságára Surányi Miklós is életrajzi monográfiájában. (Surányi 1934, 101)

¹⁵ „... úgy találja, hogy az ember többet ér, mint az egész világ. Innen van, hogy írásaiban is főleg az ember érdekli, s innen van emberteremtő ereje és kedve.” (Surányi, 1934, 100)

A magyar muskátli illata

A történetíró „kútfőt talál” esszéiben, „minden korok magyar olvasója okulást és gyönyörűséget”. (Márai 2013, 160) S „aligha volt még egy idegen anyanyelvű ember, aki olyan jól megtanult volna magyarul, mint Herczeg Ferenc”. (Hegedüs 1993, 409) A késő utókor értő irodalmára szerint „német anyanyelvűsége ellenére a magyar széppróza valódi aranyművésének tűnik”. (Paál 2014) Más erényei mellett a „kevés szóval és elemi, keresetlen eszközökkel élő, tömör ökonómiája” s „precíz és mégis festői tárgyilagossága”: nyelvi tisztasága, világossága, szépsége az, amelyet a Nobel-díjra jelölés alkalmán írt Horváth János-tanulmány méltatott művészetében. (Horváth 1925, 170) S a Badacsony-esszére is igazak Szabó Lőrincnek Herczeg *Száz elbeszélését* méltató sorai: „Megragad a sodruk, a gazdagságuk, az író igazi, nagy, szinte telhetetlen megfigyelő és gyűjtő ösztöne”, továbbá „szellemének jóindulatú, fölényes, de nemritkán kegyetlen, sőt rideg ereje, drámaian gyors és biztos mozgása, s a valóságnak az az érzéki melege és bősége, amely [...] minduntalan átcsap a konvenciók páncélzatán.” (Szabó L. 2013. 710–711)

Horváth János szerint Herczeg munkáira jellemző a „saját személyének diszkrét háttérben tartása”. (Horváth 1925, 170) Azt is pontosan látta a kiváló irodalomtörténész: az író „éles, elemző elme, kit a felszín meg nem csalhat, [...] kritikai megfigyelése végtelenül higgadt, melyet saját érzelmei el nem ragadnak, másokéi félre nem vezetnek [...]. Ez azonban nem jelent hidegséget vagy éppen érzéketlen szívet. E tulajdonság a művészetben csak a banális túlzásoktól való tartózkodást jelenti, s csak hatékonyabbá teszi, mint minden önfegyelmelés, a mélyen rejtőző érzelmek vonzerejét.” (Horváth 1925, 155)

A *Fekete szüret a Badacsonyon* sorait a próza énekesének, a szépség dalnokának értékővő szeretete sarjasztotta személyesség okán az érzékeny olvasat áttüzesedni érzi. Az „elegánsan hűvös magyar elbeszélő stílus” mestereként (Hegedüs 1993, 409) tekintett író lírai esszéprózája az értékért porlekedés – olykor Don Quijote-i megszállottságú¹⁶ – nehéz küzdelmében átlelkedül. Szerb Antal mindig találó, lényegbevágó szavaiból is felsejlik az érzelmek rejtettsége: Herczeg „fegyelmélettségében, szűkszavúságában, kompozíciós érzékében a magyar klasszicizmus formahagyományai találkoznak a francia regényirodalom »impassibilité«-jével, szándékos szenvtelenségével”. (Szerb 1992, 425) Márai

¹⁶ V. ö.: 2. lábjegyzet.

szintén érzi e paradoxont: Herczeg mestere a „hűvös szenvedélyességnek”, amely a kortörténeti tanulmányok fő ismertetője. (Márai 2013, 155)

A hűvös elegancia mögött szenvedélyes szív dobog! Az esszéprózára – a számba vett jellemzők mellett – az is igaz, hogy „kísérlet egy adott téma mint életprobléma megfogalmazására, tehát egy rejtetten konfesszionális magatartás nyelvi formája”. (Balassa 1987, 42) A tárgyilagos elegancia a Badacsony-esszében is vallomásosságot rejt; pl. midőn a teremtett értékek rajongó szeretetéről tesz tanúbizonyságot, érzelemnyomatékosító anaforával: „*Ha én a szőlőkben járok, Himfy lantjának pengését hallom; ha föltekintek a gigantikus hegytetőre, Berzsenyi pátosza mennydörög a lelkembe*”; költői szuperlatívusszal: „*Ez a legszebben fölépített hegy mindazok közül, amelyeket életemben láttam*”. A visszafogott vallomás az azonosulással teljesedik ki: akik Badacsony testét pusztítják, az ő szívét (is) tépik! S nemcsak a beszélő szívét. Minden magyarét, akit szintén az azonosulásig megfog e tünemény. Így a badacsonyi szőlőbirtokosokét, akik „*úgy szeretik a helyüket, mint családi pátriárkájukat*”. Nemzeti közösségi léptű tehát ez az esszé, tanújel arra: az író publicisztikájának egyik vezérgondolata „a nemzeti összetartás fontosságának hangsúlyozása”. (Szerdahelyi 1994, 795)

A tárca nélkülözhetetlen ihletalapja, az életismeret lényegi része a – nemcsak nézni, hanem – *megnézni: látni* is tudó, éles szem. A befogadó érzékek szüntelen működnek itt is. Ady egyik tárcájában utal arra – egyúttal a műfaj jellemző jegyére utalva –, hogy a tengerről hozott „színeket és hangokat” (Ady 1964, 54), tárcája részére. Herczeg – a hegyről hozta a hasábokra ezeket... Pl.: *türkizkék szőlőtőkék; sötét erdőkoszorú; lantpengés; háborgó lelkek [...] kongatják a vészharangot*. Az érzékletességet, a képi erőt fokozzák a szinesztéziás metaforák: *türkizkékre permetezett; opál- és gyöngykagylószínekben remegő tó*. Metaforák erdejében járunk: *gyermekkori hangulatok [...] cirógatják a szívét; sziklaarc, sziklacsont; a haszonlesés farkasfogai; [a Badacsony] teste, homloka; a hegy köhögése: robbantó töltények durrogása; [Badacsony=] Pán; bazaltcafát, sziklacsont, kő-dög*.

Az említettek mellett más szokatlan jelzős szerkezetek: *vigasztalan kóomlások; közkereseti sakálhad; öreg Badacsony*. A hegy élőlényvé, emberi sajátosságokkal felruházottá válását megszemélyesítések érzékeltetik: *a hegy lázas hörögése, kínos köhögése; haldoklik; profilját elrúttították*.

Megszemélyesülnek a pusztító tendenciák is: *a dinamit konokul és ádázul durrog; a haszonlesés tépi a szépséget a hegy testéről; színekdochés és metaforás megszemélyesítés teszi érzékletessé a vad dúlást: a részvénytársaság [...] vetette rá magát prédájára stb.*

A kifejezőeszközök gazdag arzenáljával élő, érzékletes, plasztikus ez a szöveg. Okkal becsülte Mikszáth már a fiatal Herczeg írásművészetét is: „Friss és hajlékony az ő stílusa, néhol valóságos muzsika, és rajta van a magyar muskátli illata.” (Mikszáth 1905) Szabó Lőrinc a Herczeg-mesék élményének hatására írja lelkesen: „Aki így mesél, annak költőnek kell lennie. És Herczegben csakugyan benne lakozik a költő.” (Szabó L. 2013, 710) Monográfiusa példák százával tudatosítja: „abszolút művészi értékekben gazdag a Herczeg költészete”. (Zsigmond 1928, 139)

„Akármilyen trivialisból indul ki [...], előbb-utóbb a nagy titkokat súrolja”. Szerb Antal Máraitól írta ezt, de Herczeg java munkáira, e művére is igaz. (Szerb 1997, 195) Mert távlatos írás ez: a „szőlőtőkék”-kel indít, a „nemzeti gondolat”-ig ível, a nemzeti értékek – s révükön az egyetemes értékek – megőrzéséért pöröl. Hazánk „a költészet aranyrepekényétől körülölelt hegyének”¹⁷ önfiai általi pusztítása a nemzeti önbecsülést csonkíthatja. Egy nagy – nemzeti – Szépséget, értéket sebez(het halálra); ezáltal a Szép(ség) egyetemes értéke is csonkul, „világ sebe” esik rajta... Kisfaludy Sándor, Berzsenyi, Goethe szövegbe szövése pedig nemcsak a művészi szépet, a Múzsák hegyét, a Helikont idézi fel az olvasó lelkében, egyszersmind a (művészi) Igazság allúziója is lehet. Ez – az *egyetemes érték* (Szép) érve után – újabb argumentum¹⁸ –: *elvont értékkel* érvelés: tudniillik ez is sérül, ha csonkul az egyetemes Szépség egy – nemzeti – magaslata, egy „magyar irodalmi hegy”.

Allegorikus írás, mondtuk. S a Badacsony, „a hegyek hegye” (Herczeg 1993, 155) – *a magyarság egyik értékjelképe, nemzeti szimbólum s egyetemes értékjelkép*, a (művészi) Szép szimbóluma. Jelképezi egyszersmind a *teremtett Értékek* s – minthogy emberarcú irodalmi hegy az esszé tárgya – az *ember alkotta értékek* világát, az embert (eszményi értelemben) jellemző, vele összefüggő értékeket. Vallja: „ez a legszebben *fölpített* hegy”: a legszebb ilyen teremtmény, egyszersmind a legvonzóbb irodalmi csúcs, *melyen* az ember alkothatott s alkothat.

Kétszeresen is modellértékű tehát ez az írás. Tanújele Jókai Anna igazának: „meglepetés, mennyi továbbgondolnivalót találhat” Herczeg Ferenc – legjobb – műveiben „a mai, magyarságához és emberségéhez egyaránt ragaszkodó, »túlélő« XXI. századi író – és az olvasó”. (Ludwig-Tóth 2013, 3)

¹⁷ V. ö.: 2. lábjegyzet.

¹⁸ A szöveg vizsgálatára során Wacha Imre érvkategorizálását vettük alapul.

IRODALOM

HERCZEG Ferenc emlékezései (1985) – *A várhegy / A gótikus ház*. Szépirodalmi, Bp.

HERCZEG Ferenc emlékezései (1993) – *Hűvösvölgy*. Szépirodalmi, Bp.

ADY Endre (1964): A hétről. *Nagyváradi Napló*, 1903. március 22. In: *Ady Endre Összes Prózai Művei. Újságcikkek, tanulmányok IV.* S. a. r.: VEZÉR Erzsébet. Akadémiai, Bp., 52–54.

ADY Endre (1990): A tárcatárgyakról. *Szilágy*, 1898. április 3. In: *Ady Endre Összes Prózai Művei. Újságcikkek, tanulmányok, I.* – S. a. r.: VEZÉR Erzsébet. Akadémiai, Bp., 13–15.

BALASSA Péter (1987): *Egy beszédmód körülírása. Hamvas Béla olvasásához*. In: UŐ: *A látvány és a szavak*. Magvető, Bp.

FEKETE István [1943]: *Herczeg Ferenc és az állatok*. In: *Herczeg Ferenc [Emlékkönyv 80. születésnapja alkalmából]*. Szerk.: KORNIS Gyula. Új Idők [1943], Bp., 241–252.

HAMVAS Béla (1993): *Imaginárius könyvek*. In: UŐ: *A babérligetkönyv*. Életünk, Szombathely, 141–169.

HAMVAS Béla (é. n. [1]): *A barátság*. In: UŐ: *A láthatatlan történet – Sziget*. Medio, Bp., 189–202.

HAMVAS Béla (é. n. [2]): *A bor filozófiája*. In: UŐ: *A magyar Hüperion II*. Medio, Bp., 201–288.

HEGEDÜS Géza (1993): *Herczeg Ferenc*. In: UŐ: *A magyar irodalom arcképcsarnoka*. Trezor, Bp., I. kötet,

HORVÁTH János (1925): *Herczeg Ferenc. Irodalomtörténeti Közlemények*. Szerk.: CSÁSZÁR Elemér. 35. évf., III–IV. füzet. 154–170. MTA, Bp.

KAÁN Károly (1931): *Természetvédelem és a természeti emlékek*. Révai testvérek Irodalmi Intézet Rt., Bp. – <http://mek.oszk.hu/08200/08276/>

KIRÁLY István (1982): *Intés az őrzőkhöz. Ady Endre költészete a világháború éveiben – 1914–1918*. 1–2. Szépirodalmi, Bp.

LUDWIG Emil – TÓTH Tibor (2013): *Badacsonytördemic-Lábdíhegy és Herczeg Ferenc öröksége*. Badacsonytördemic Községért Alapítvány, *Badacsonytördemic-Lábdíhegy* [bev.: JÓKAI Anna (*Ragyogásból a sötétbe – Herczeg Ferenc sorsa*) és VOLLMUTH Péter (*Tisztelet egy régi falubelimnek*)].

MANN, Thomas: *Lotte Weimarban – A kiválasztott – A törvény*. Helikon, Bp., 7–391. (Ford.: Lányi Viktor). Thomas Mann Művei, 9.

MÁRAI Sándor (1991): *Föld, föld!... Emlékezések*. Akadémiai–Helikon, Bp.

MÁRAI Sándor (2009): *A teljes Napló – 1950–1951*. Helikon, Bp.

MÁRAI Sándor (2013): *Herczeg Ferenc tanulmányai*. In: UŐ: *Beszélgünk másról! Publicisztika 1943–1978*. Helikon, Budapest, 152–160. (Első megj.: *Herczeg Ferenc [Emlékkönyv 80. születésnapja alkalmából]*. Szerk.: KORNIS Gyula. Új Idők, [1943], Bp., 97–104.)

MIKSZÁTH Kálmán (1905): *Herczeg Ferencz*. In: HERCZEG Ferenc: *Pogányok* [bev.], VII. Bp., Franklin Társulat. Magyar Regényírók Képes Kiadása. Szerkeszti és bevezetésekkel ellátja: Mikszáth Kálmán. 55. kötet

NÉMETH G. Béla (1970): *A „közepes ember” fölmagasztalása (A kiegyezés első polgári védírata az esztétikában: Rákosi Jenő tragikumelmélete)*. In: UŐ: *Mű és személyiség*. Magvető, Bp., 521–541.

- NÉMETH G. Béla (1985): *A lektúr magyar mestere*. In: Uő: *Századutóról – századelőről*. Magvető, Bp., 181–202.
- NÉMETH G. Béla (1993): *A külső élet krónikása*. In: *Herczeg Ferenc emlékezései – Húvösvölgy* (1993) Szépirodalmi, Bp., 5–20.
- NÉMETH László (2001): *A felelősség szorításában. Jelek a társadalomnak – 1945–1975*. I–III. Püski, Bp.
- PAÁL Zsolt: *Herczeg Ferenc*. – <http://www.aranylant.hu/default.asp?idf=33&idi=3029> (érk.: 2014. 07.24.)
- SÓTÉR István (1979): *Egy elfeledett műfaj: a tárca* (1942). In: Uő: *Félkör*. Szépirodalmi, Bp. 589–593.
- SURÁNYI Miklós (1934): *Herczeg Ferenc – életrajz*. In: *Mesék – Életrajz. Herczeg Ferenc válogatott munkáinak emlékkiadása*, 20. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., Bp.
- SZABÓ Katalin (2011): *A tudományos ismeretterjesztés lehetőségei a Fővárosi Lapok tárcarovatában a XIX. század második felében*. *Ponticulus Hungaricus* XV. évfolyam 10. szám, 2011. október. http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/hidverok/fovarosi_lapok.html
- SZABÓ Lőrinc (2013): *Herczeg Ferenc meséi*. In: Uő: *Irodalmi tanulmányok, előadások, kritikák*. Osiris, Bp. 709–13. (Első megj.: *Herczeg Ferenc [Emlékkönyv 80. születésnapja alkalmából]*. Szerk.: KORNIS Gyula. *Új Idők* [1943], Bp., 105–10.)
- SZERB Antal (1992): *Magyar irodalomtörténet*. Magvető, Bp.
- SZERB Antal (1997): *Márai Sándor: Kabala*. In: Uő: *A trubadúr szerelme. Könyvekről, írókról – 1922–1944*. Gyűjtötte, jegyzetekkel ellátta: WÁGNER Tibor. Holnap, Bp. 194–196. (Első közl.: *Válasz*, 1936. 711–712.)
- SZERDAHELYI István (1994): *Herczeg Ferenc*. In: *Új magyar irodalmi lexikon*. Főszerk.: PÉTER László. 2. kötet, 794–95. Akadémiai, Bp.
- SZILÁGYI Júlia (2003): *Lehet-e esszét tanítani?* In: *Tudomány – egyetem – diszciplína. (Erdélyi Tudományos Füzetek 239.)*. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár. 23–25. <http://mek.oszk.hu/04100/04166/04166.pdf>
- WACHA Imre: *A korszerű retorika alapjai*. I–II. Szemimpex, Bp., é. n.
- VÁRKONYI Nándor (1942): *Az újabb magyar irodalom – 1880–1940*. Szukits, Bp.
- ZSIGMOND Ferenc (1928): *Herczeg Ferenc*. Debreceni Csokonai Kör. Csokonai Könyvtár-sorozat (szerkeszti: Csobán Endre), 2. sz.